

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۸/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۷/۰۲

فصلنامه علوم و فنون نظامی
سال دوازدهم، شماره ۳۸، زمستان ۱۳۹۵
صص ۱۴۷-۱۳۳

بررسی مشکلات ترجمه ادبیات دفاع مقدس به زبان آلمانی

الهه آموزگار*^۱

افسون گودرزپور عراق^۲

چکیده

با توجه به اینکه تاکنون بسیار کم و شاید هیچ، در خصوص ترجمه آثار دفاع مقدس (غیر از گزارشات رسانه‌ای دوران جنگ) به زبان آلمانی اقدام نشده، پژوهشگر بر آن شد تا با عنایت به مشکلات ترجمه آثار دفاع مقدس، به یافتن شیوه و چگونگی ترجمه این آثار به زبان آلمانی اقدام نماید، تا بتوان الگوی مناسبی از مدیریت و فرماندهی الهی را، آن هم در شرایطی همچون جنگ، از منظر دین مبین اسلام به بیگانگان آلمانی‌زبان ارائه نمود. این پژوهش با عنوان «مشکلات ترجمه ادبیات دفاع مقدس به زبان آلمانی» و با هدف «ارائه راه‌کارهایی در جهت رفع آنها» انجام گرفته است، که بر این اساس، ده مشکل عمده احصاء و بر مبنای آن، ده راهکار برگزیده، از جمله تأکید بر «ترجمه بر اساس تشابه فرهنگی» و «ترجمه اقتضائی» عنوان گردید، تا انگیزه غائی آن، یعنی انتقال ارزش‌ها و مبانی دفاعی در اسلام و همچنین انسانی بودن دفاع مردم ایران اسلامی در جنگ تحمیلی به بیگانگان با ترجمه ادبیات دفاع مقدس تحقق یابد.

واژه‌های کلیدی

دفاع مقدس، سیره مدیریتی، تشابه فرهنگی، ادبیات دفاعی، ترجمه اقتضائی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱ - کارشناس ارشد زبان آلمانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی

^۲ - استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی

مقدمه

سیاست فرهنگی و نظامی جمهوری اسلامی ایران بر این قرار گرفته است که هم معیارهای بارزش دفاع مقدس و همچنین مفاهیم نظامی را برای کشورهایی که دوست و هم‌پیمان ایران هستند و یا کشورهایی که این تجربیات برایشان ارزشمند و قابل استفاده است، و نیز برای ارتش‌ها و ملت‌هایی که ایران اسلامی را به عنوان الگو انتخاب کرده‌اند و یا دولت‌ها و ملت‌هایی که ابهامات و شبهاتی در خصوص دفاع مقدس ما دارند، منتشر کند تا بدین وسیله مؤلفه‌های معنویت، ایثار، حماسه، شجاعت و شهادت‌طلبی و دفاع از حق و آزادی در میان مردم طالب آزادی و ارزش‌های انسانی گسترش یابد.

یکی از بهترین راه‌های شناساندن جمهوری اسلامی ایران تجلی قدرت بازدارندگی جمهوری اسلامی، اعتلای پرستیژ ملی در بُعد جهانی، معرفی روح حماسه و عرفان شیعی، تبیین مدیریت نظامی، حکمت، عدالت، آزادی‌خواهی، صلح‌طلبی و مقابله با ظلم، تبیین فرهنگ حماسه و ایثار و ایستادگی دفاع مقدس است که این امر به طرق مختلف می‌گردد و یکی از مطلوب‌ترین شیوه‌های آن معرفی ادبیات و هنر دفاع مقدس است که حاصل انقلاب اسلامی می‌باشد.

البته ما و دیگران تا انقلاب اسلامی را نشناسیم، ضرورت بحث ترجمه در این حوزه مشخص نمی‌گردد. خوشبختانه در خصوص وقوع انقلاب اسلامی، اهمیت آن و همچنین آثار آن، در داخل و خارج از کشور مطالب فراوانی به زبان‌های مختلف منتشر گردیده است؛ لذا در این پژوهش، فرض بر این قرار گرفته است که شناخت از انقلاب اسلامی حاصل گردیده و از اینرو، بدون بحث و تبیین انقلاب اسلامی، به بحث ترجمه یکی از بزرگترین رخدادهای حاصل از انقلاب، یعنی «دفاع مقدس» پرداخته شد، تا از این طریق عمق و اثرات انقلاب و نظام دینی منبعت از آن به جهان معرفی گردد.

بیان مسئله تحقیق

وجوه افتراق فرهنگی، بویژه در ادبیات، عبارات و اصطلاحاتی که معادل آن در ادبیات غرب وجود ندارد، همانند: «شما رزمندگان شیران روز و عابدان شب هستید»، «شما رزمندگان کشور خود را بر بال ملاک نشانید»، «این کافر ملعون خذلهم الله»، «والسلام علی من التبع الهدی»، «امدادهای غیبی»، «ایستگاه‌های صلواتی»، «دعای شب عملیات» و بسیاری دیگر جزئی از مشکلات ترجمه مفاهیم دفاع مقدس می‌باشد که مسئله این تحقیق را تشکیل می‌دهد.

دانش، تجربه، ثبات قدم، حزم و دوراندیشی پیشکسوتان همراه با هوشمندی، ابتکار، شتاب و پویایی، شجاعت و شهادت‌طلبی جوانان و فرماندهی پیامبرگونه حضرت امام (ره) آثار بی‌بدیلی از حماسه، غیرت، ایثار، علم، حکمت، تدبیر، عرفان و شهادت را در دفاع مقدس رقم زد که تمامی این مؤلفه‌ها از متن دین مبین اسلام برخاسته است. این امور در مجموع، یک تاریخ فرهنگی و یک فرهنگ تاریخی ارزشمند و ماندگار از خود برجای نهاد که نام «فرهنگ دفاع مقدس» به خود گفت که همچون چشمه‌ای جوشان می‌تواند همواره آزادی‌خواهان، حق‌جویان، عدالت‌خواهان و صلح‌طلبان جهان را سیراب نماید، به ویژه جوانانی از غرب را که مورد خطاب نامه رهبر فرزانه انقلاب قرار گرفته و تشنه‌آشنایی با فرهنگ اسلام ناب هستند و در آینده‌ای نه چندان دور، مدیریت جوامع بشری را عهده‌دار خواهند شد، و لذا می‌توان گفت ترجمه تنها راه و البته راهی بس دشوار جهت انتقال نظری این فرهنگ می‌باشد.

در این راستا، معدود پیشکسوتان ارتش جمهوری اسلامی ایران بر آن شدند تا سیره زندگانی قهرمان ملی آن دوران، یعنی شهید سپهبد علی صیادشیرازی، به زبان‌های خارجی، از جمله آلمانی، ترجمه گردد تا روش مدیریت و فرماندهی اصیل اسلامی به دنیا معرفی شود. لذا کار ترجمه کتاب «در کمین گل سرخ (زندگینامه شهید صیادشیرازی)» به زبان آلمانی به پژوهشگر محول گردید. با شروع کار، مشکلات و موانع ترجمه چنین آثاری خودنمایی نمود و پس از تحقیق و بررسی هیچ کتاب و مرجع ترجمه‌شده قابل اعتمادی به زبان آلمانی با موضوع ادبیات دفاع مقدس یافت نگردید. لذا بر اساس رهنمودهای پیشکسوتان دفاع مقدس، پژوهشگر بر آن شد پیش از آغاز کار ترجمه کتاب، ابتدا به تحقیق و بررسی در خصوص موانع و مشکلات ترجمه آثار دفاع مقدس و یافتن راه‌کارهای مناسب پرداخته تا پس از آن ترجمه آثاری از این قبیل به زبان آلمانی تسهیل گردد و اهمیت این تحقیق بر این است که موانع و مشکلات پیش روی ترجمه آثار دفاع مقدس را تبیین و راه‌کارهای رفع این مشکلات را پیشنهاد می‌نماید.

مباحث نظری

بررسی نظریات مختلف ترجمه شاید بتواند محقق را با مشکلاتی که هنوز با آن مواجه نشده آشنا ساخته و همین‌طور در راهگشایی رفع مشکلات پیش روی را یاری نماید؛ لذا در این تحقیق، ابتدا به بیان برخی از نظریات مهم و رایج ترجمه پرداخته می‌شود.

۱) نظریه کارکردگرایی^۱، نظریه‌ای است که در آن متن مبدأ صرفاً به عنوان منبع اطلاعاتی محسوب می‌گردد و متن ترجمه‌شده بایستی طوری باشد که با موقعیت متن مقصد مناسب باشد، تا ثمربخش گردد.

۲) نظریه هدفمندی رایس و ورمیر^۲ (اسکوپوس تئوری)^۳: جزو نظریه کارکردگرایی به حساب می‌آید و معطوف به تأثیر متن هدف بر مخاطب است. شعار و جمله پایه این نظریه بدین صورت است: «مهم‌ترین مسئله و اساس هر ترجمه هدف آن است.» (ر.ک. اشتولتسه ۲۰۰۸: ۱۷۶) تاریخچه و پیشینه این نظریه «نهضت ترجمه بغداد»^۴ است، که در آن، «ترجمه لفظ‌گرا»^۵ و «ترجمه مفهومی»^۶ دو شیوه معمول ترجمه بوده‌اند. در نظریه هدفمندی، هدف چنان برجسته است که راهبرد ترجمه را معین می‌کند و همچنین برای مخاطب اهمیتی ویژه قائل است.

۳) نظریه هولمز^۷: نظریه‌پرداز هلندی، با مطرح کردن بحث «مطالعات ترجمه»^۸ کوشید میان دو نظریه‌ای که یکی ترجمه را هنر و دیگری علم می‌دانست، پل بزند. وی همچون دیگر کارکردگرایان، به این امر اعتقاد داشت که وجود ترجمه‌های مختلف از یک متن واحد در موقعیت‌های ارتباطی مختلف ممکن می‌باشد. ترجمه هم علم است، هم هنر، هم توانایی و می‌توان گفت ترجمه به ذوق مترجم بستگی دارد و لذا ترجمه‌های متفاوتی از یک متن ایجاد می‌گردد. (نیومارک ۲۰۰۷: ۵) کارکردگرایان آلمانی در دهه ۱۹۸۰، تحت تأثیر رویکرد نظری هولمز بوده‌اند، زیرا در کارکردگرایی آلمانی به نقش ارتباطی زبان و محیط ارتباطی و بافت اجتماعی که متن در آن شکل می‌گیرد، توجه بسیاری می‌شود. در این رویکرد، علاوه بر کارکرد عام زبان و کارکرد متن مبدأ در فرهنگ و زبان مبدأ، کارکرد متن ترجمه‌شده در زبان و فرهنگ مقصد نیز مورد توجه قرار می‌گیرد. این مسئله در نظریه هولزمانتری^۹ به نام «کنش ترجمه»^{۱۰} و به ویژه نظریه هدفمندی در ترجمه نقش محوری دارد. (حیدرپور: ۱۳۹۲)

^۱. funktionale Übersetzungstheorie

^۲. Katharina Reiß / hans J. Vermeer

^۳. Skopostheorie

^۴. Übersetzungsbewegung in Baghdad

^۵. Wörtliche Übersetzung

^۶. Freie Übersetzung

^۷. J. Holmes

^۸. Translatologie

^۹. Holz-Mänttäri

^{۱۰}. Translatorisches Handeln

۴) نظریه نایدا/ تابر^۱: بر اساس این نظریه چهار اولویت برای ترجمه وجود دارد:

۱- تطابق بافت‌گرا بر تطابق لفظی مقدم است.

۲- هم‌ارزی پویا (آلمانی‌سازی) مهم‌تر از تطابق صوری (بیگانه‌سازی) است.

۳- صورت شنیداری مشخص زبان بر صورت نوشتاری آن ارجحیت دارد.

۴- صورت‌های زبانی که از جانب مخاطبان فرضی ترجمه مورد استفاده قرار گرفته و به رسمیت شناخته می‌شوند، بر صورت‌های سنتی زبان، حتی در صورت اعتبار بیشتر آنها، ارجحیت دارند. (بش به نقل از نایدا/ تابر ۱۹۹۸: ۲۴۸)

۵) نظریه ولتر^۲: طبق نظر این فیلسوف فرانسوی، ترجمه یا وفادار است یا زیبا. اینکه متنی تحت‌اللفظی ترجمه شود، کفایت نمی‌کند، ضروری است تا «روح زبان» از متن اصلی در ترجمه نیز رهایی یابد. (کارولا، ۲۰۰۷)

۶) نظریه اوتو کاده^۳: براساس اسن نظریه هم تمام متون یک زبان می‌توانند با حفظ منطقی محتوای اطلاعات و از طریق ترجمه، بدون خدشه‌دار شدن قاعده برقراری ارتباط و یا اساساً زیر سؤال رفتن آن، در زبان مقصد جایگزین شوند. (پاناسیوک به نقل از کاده ۱۹۵۷: ۲۰۰۵)

پیشینه مطالعاتی

در ادبیات دفاع مقدس، کتب زیادی به زبان‌های انگلیسی، عربی و تعداد کمتری به فرانسه و ایتالیایی ترجمه شده‌اند. با وجودیکه از زمان دفاع مقدس (یعنی از ۱۹۸۰) متون و مقالاتی از دفاع مقدس از فارسی به آلمانی برای رسانه‌های صوتی و تصویری ترجمه شده‌اند، اما متأسفانه کتابی به زبان آلمانی ترجمه نشده است؛ لذا در مورد مشکلات ترجمه متون مربوط به دفاع مقدس به زبان آلمانی، مطالعاتی صورت نگرفته است. البته به طور عام و محدود مشکلات ترجمه این آثار به زبان‌های دیگر بیان گردیده است.

داود امیریان، داستان‌نویس حوزه دفاع مقدس که آثارش به زبان‌های دیگر ترجمه است، می‌گوید: «آثاری که در این حوزه به زبان‌های دیگر ترجمه می‌شوند، متأسفانه با ایراداتی همراه است و این ایرادات در ترجمه به زبان عربی بیش از دیگر زبان‌هاست.» (امیریان، ۱۳۹۳)

^۱. Nida / Taber

^۲. Voltaire

^۳. Otto Kade

در فرهنگ کشور مورد نظر که قرار است ادبیات دفاع مقدس به زبان آن کشور ترجمه شود، باید دریافت آن کشور تا چه حد کیفیت قابل قبولی برای پذیرش این آثار دارد. هرچه مناسبات فرهنگی بین ایران و آن کشور نزدیک‌تر باشد، ترجمه آثار آسان‌تر خواهد بود و تأثیر بیشتری نیز بر فرهنگ مردم آن کشور خواهد داشت. نثر داستان‌های دفاع مقدس بایستی قابلیت تبدیل به ادبیات جهانی را دارا باشد. جهانی شدن ادبیات دفاع مقدس بستگی به چگونگی وضعیت این ادبیات در داخل کشور دارد. مباحثی که همواره در ترجمه آثار، به خصوص در حوزه دفاع مقدس، مورد توجه بوده است و شاید یکی از عواملی که گاهی مانع پیشرفت کار و سد راه می‌شود، مسئله تفاوت فرهنگ‌های بین‌الملل، به خصوص ایران و کشورهای هم‌چون امریکا و اروپاست. (Khosravi, 2014)

یک سخن و در مواردی یک سؤال در خصوص ترجمه وجود دارد که یا سخن درستی نیست و یا هیچ‌وقت پاسخ کاملاً صحیحی برای آن وجود ندارد و آن این است: «فلان ترجمه کامل‌ترین، فصیح‌ترین و بلیغ‌ترین ترجمه است که دیگر بهتر از آن ممکن نیست.» و سؤال هم اینکه «آیا ترجمه بدون غلط وجود دارد؟» در اینجا بهتر است سخن دانشمند قرآن‌پژوه و مترجم فاضل قرآن کریم، آقای خرمشاهی را یادآور شویم. خرمشاهی معتقد است ترجمه بدون غلط وجود ندارد و هیچ ترجمه‌ای را نمی‌توان گفت که بهتر از آن ممکن نیست. (خرمشاهی ۱۳۷۶)

دانیلا سلسکویچ^۱ بر این عقیده است که هرآنچه به یک زبان گفته می‌شود، می‌تواند به زبان دیگری نیز بیان شود، به شرط آنکه هر دو زبان فرهنگ‌های مشابهی داشته باشند (نیومارک ۲۰۰۷: ۵). از اینرو، محقق این پژوهش، این نوع ترجمه را با عنوان «ترجمه بر اساس فرهنگ‌های مشابه» نام‌گذاری کرده است، که البته ترجمه ادبیات دفاع مقدس به زبان آلمانی با مد نظر قرار دادن این نوع ترجمه، به سخت‌ترین شکل ممکن خواهد بود، زیرا فرهنگ دینی و ملی ما کمترین تشابه را با اروپا و آلمان دارد.

اهداف تحقیق

از آنجایی که دفاع مقدس بخش جدایی‌ناپذیر تاریخ سرزمین ماست و تاکنون - طی بررسی میدانی محقق - کتابی در این زمینه به زبان آلمانی ترجمه نشده است، ضروری است در مسیر ترجمه این آثار، سه هدف زیر به دست آیند:

^۱. Danile Seleskovitch

۱) چگونه لغات و مفاهیم دفاع مقدس، که در ادبیات و فرهنگ زبان مقصد وجود ندارد و به تعدادی از آنها در بیان مسئله تحقیق اشاره گردید، در جهان منتشر و شناخته شود؟

۲) آلمانی‌زبانانی که این ترجمه‌ها را می‌خوانند، متوجه معانی مفاهیم دفاع مقدس گردیده و بتوانند به این سؤال پاسخ دهند که بین مفاهیم اقدامات تروریست‌هایی همچون داعش (مخالف باید کشته شود) با مفاهیم دفاعی در اسلام (باید با ظلم مبارزه شود) توازن، هم‌فرهنگی و هم‌دینی وجود دارد یا خیر؟

روش اجرای پژوهش

در این کار، بخش‌های مختلفی مورد بررسی و تحقیق قرار گرفته‌اند:

۱) تحقیق کتابخانه‌ای: برای تعاریف، نظریه‌های ترجمه و روش‌های ترجمه. برخی تعاریف مفاهیم دفاع مقدس نیز با این روش جمع‌آوری گردیده‌اند.

۲) تحقیق میدانی: به وسیله تقسیم پرسشنامه بین گروه‌های مختلف، مشکلات ترجمه به دست آمد. تعاریف دیگری از مفاهیم دفاع مقدس با کمک فرماندهان و مدیران دوران دفاع مقدس جمع‌آوری گردید.

جامعه آماری در این پژوهش به دو بخش تقسیم گردیده است:

- ۱) غیرنظامی: متشکل از دانشجویان، فارغ‌التحصیلان، اساتید، معلمان و مدرسین زبان آلمانی، مترجمین آلمانی در دارالترجمه‌ها و همچنین مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- ۲) نظامی: متشکل از مراکز نظامی که به نحوی با ترجمه امور نظامی، بیانات امام خمینی (ره) و مسائل مربوط به دفاع مقدس به زبان‌های مختلف مرتبط می‌باشند. مانند:
 - * ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران: قسمت مربوط به وابستگان نظامی.
 - * دانشگاه فارابی ارتش: قسمت زبان‌های خارجی.
 - * دانشگاه افسری امام علی (ع).
 - * مرکز آموزش توپخانه ارتش در اصفهان.
 - * دانشگاه امام حسین (ع).

لازم به ذکر است جامعه نمونه ۵۰ نفر از داوطلبین واجد شرایط (ذکرشده در بخش نظامیان و غیرنظامیان جامعه آماری) از دانشگاه‌های تهران، اصفهان، شهید بهشتی، دانشگاه آزاد اسلامی،

مترجمین آلمانی، فرماندهان، مدیران و متخصصین نظامی، نویسندگان حوزه دفاع مقدس و سازمان‌های ذکر شده می‌باشند.

متون فارسی منتخب از انواع مختلف ادبیات نظامی - دفاعی که توسط فرماندهان و مدیران دوران دفاع مقدس و همین‌طور مسئولین و متخصصین فعلی نظامی برگزیده شد، جهت ترجمه به آلمانی به همراه پرسشنامه‌هایی که بین جامعه نمونه توزیع گردید، به صورت توصیفی مورد بررسی قرار گرفت و سپس تلاش گردید مشکلات به صورت کمی و توصیفی تجزیه و تحلیل و ارزیابی شوند.

مطالعه پژوهشی

با توجه به اینکه هدف اساسی در این پژوهش، ترجمه متون دفاع مقدس (که در ادامه، تقسیمات آن بیان خواهد شد) می‌باشد، بایستی در ابتدا دریابیم در این نوع ادبیات، چه مواردی قابلیت ترجمه شدن و درک متون ترجمه‌شده را در میان مردم آلمانی‌زبان دارند و لذا انواع مختلف هنر و ادبیات دفاع مقدس را مشخص نماییم.

در این پژوهش، بنا بر تقسیم‌بندی پژوهشگر، هنر و ادبیات دفاع مقدس به انواع زیر تقسیم‌بندی گردیده است. البته این تقسیم‌بندی می‌تواند از جنبه‌های دیگر، متفاوت باشد.

* هنرهای تجسمی و تصویری مانند سینما، تئاتر، نقاشی و...

* هنرهای شنیداری مانند موسیقی، سرودهای انقلابی، شعرهای حماسی و نظامی و...

* ادبیات داستانی، رمان دفاع مقدس، غزل و قصیده‌های دفاع مقدس.

* ادبیات تاریخ شفاهی، وقایع‌نگاری و خاطرات.

* ادبیات فولکلوریک، محاوره‌ای رزمندگان و مردم با یکدیگر و با امام.

* تاریخ‌نگاری و تحلیل تاریخی، روزشمار دفاع مقدس و بررسی کلاسیک تاریخی.

* ادبیات کلاسیک دفاع مقدس مانند دستورالعمل‌ها، آئین‌نامه‌های رزمی و طرح‌های عملیاتی.

* ادبیات مکتوب و شفاهی امام خمینی (ره) در خصوص دفاع مقدس، شامل سخنرانی‌ها و

بیانات خطاب به رزمندگان و مردم در امور نظامی و دفاعی، بیانیه‌های کتبی، متون و پیام‌های

امام خمینی (ره) در خصوص دفاع مقدس.

* ادبیات رسمی دفاع مقدس که از طریق رسانه‌های جمعی منتشر می‌شد. مانند اطلاعیه‌های

ستاد ارتش، رهبری جنگ، قرارگاه خاتم‌الانبیاء (ص) و کربلا، پیام‌های ملی و بین‌المللی.

* ادبیات طنز.

* ادبیات مذهبی.

لازم به توضیح است هدف اصلی در این پژوهش، ترجمه ادبیات دفاع مقدس با رویکرد توجه ویژه به ادبیات سرفرماندهی این دفاع، یعنی امام خمینی (ره)، می‌باشد تا بتوانیم ارزش‌ها و مبانی دفاعی اسلام و انسانی بودن دفاع مقدس را به دنیای معاصر معرفی کنیم. لذا پس از بیان مشکلات موجود در ترجمه، پیشنهادهای جهت رفع این مشکلات ارائه می‌گردد.

بحث

بر اساس مطالعات انجام‌شده، می‌خواهیم مبانی و ارزش‌های اسلامی - انسانی دوران دفاع مقدس را از لابه‌لای متون تاکتیکی، عملیاتی، راهبردی و مذهبی دفاع مقدس به ویژه بیانات و نوشتارهای حضرت امام (ره) در خصوص مطالب فوق استخراج نماییم. پس از این تقسیم‌بندی، آن‌ها را به صاحب‌نظران و متخصصین نظامی در ابعاد مختلف (تاکتیکی، راهبردی، فنی، علوم انسانی نظامی) واگذار نمودیم تا به زبان بیگانه، که در این پژوهش مقصود آلمانی می‌باشد، ترجمه کنند. به عنوان مثال قسمتی به یکی از مراکز فرهنگی مهم ارتش جمهوری اسلامی ایران، به نام مرکز توپخانه و موشک‌های زمینی، بخشی به کارشناسان نیروی هوایی و مواردی به دانشگاه‌های افسری: هوایی شهید ستاری، دریایی امام خمینی (ره)، زمینی امام علی (ع) و دانشگاه علوم و فنون فارابی ارتش ارائه گردید.

علاوه بر آن، متون مذکور برای سفارت ایران در آلمان و وابستگی نظامی ارسال گردید و نتیجه حاصله به این صورت بود که با توجه به اینکه مبانی آئین‌نامه‌ها، کتب و دستورالعمل‌های فنی و رزمی نیروهای مسلح غالباً انگلیسی می‌باشد، توان موجود نیروهای مسلح برای ترجمه این آثار به زبان آلمانی بسیار ناچیز می‌باشد. البته با کمک تعدادی مترجم از دانشگاه‌های ارتش، به ویژه دانشگاه فارابی، به ترجمه‌هایی دست یافتیم که ارزیابی دقیق صحت آنها نیازمند وجود متخصصین نظامی است که عالم به علم ترجمه به زبان آلمانی نیز باشند که دسترسی به چنین افراد نادری میسر نگردید.

مراجعه به مترجمین غیرنظامی در دانشگاه‌ها و دارالترجمه‌ها جهت ترجمه این متون به زبان آلمانی منتج به این گردید که ترجمه این متون از نظر برخی از مترجمین کاری غیرعملی بوده و لذا تنها به پاسخگویی به پرسشنامه «موانع ترجمه و راه‌حل‌ها» اکتفا نمودند. ترجمه تعداد دیگری از مترجمین، یا غالباً دارای اشتباهات فاحش بوده و یا مقبول نظر متخصصین نظامی واقع نگردید. لذا با بررسی این موارد و همچنین مراجعه به کتب و منابع علمی در مورد ترجمه

و مطالعه نظریه‌های ترجمه، مشکلات و موانع ترجمه به دست آمد که در واقع پاسخی است بر مسئله پژوهش که به طور مفصل به ذکر آن می‌پردازیم.

۱. ترجمه هر کتاب، البته اگر آن کتاب در زمینه و حیطه علم خاصی نوشته شود، نیاز به احاطه علمی بر علم مطروحه در کتاب دارد و احاطه علمی بر علم مورد بحث نیز یعنی احاطه به تمام مقدمات، لوازم و ضروریات آن علم، تا ترجمه بدون غلط یا کم‌غلط باشد.

۲. چنانچه زبانی مثل زبان فارسی با زبان دیگری مانند عربی، چنان آمیختگی داشته باشد که هم در فرهنگ عامه محاوره‌ای مردم و هم در فرهنگ کلامی فرهیختگان ادبی و علمی از لغات و عبارات آن زبان به وفور استفاده شود، مترجم می‌بایست به آن زبان نیز در حد ضرورت احاطه داشته باشد.

۳. در علمی مثل جنگ، که خود علمی میان‌رشته‌ای است و از علوم مختلف در آن بهره گرفته می‌شود، مجبوریم علاوه بر تسلط به ادبیات تخصصی نظامی به دانش ادبی و اصلاحات و لغات و مفاهیم سایر علوم ضروری در علم جنگ نیز آشنا و در مواردی مسلط باشیم. مانند جغرافیا، ژئوپولیتیک، استراتژی، الکترونیک، سیاست، اقتصاد، منطق، حقوق بین‌الملل و حقوق نظامی، فقه، اصول و مبادی اعتقادی در دفاع، کنوانسیون‌ها و بیانیه‌های مجامع بین‌المللی و... یافتن مترجمی که به همه این علوم در حد ضرورت احاطه داشته باشد به سختی امکان‌پذیر است.

۴. در بحث دفاع مقدس، به ویژه از منظر امام، وقتی مفاهیم فقهی از قواعد، اصول و احکام فقهی تا آداب و احکام اخلاقی و عبادی قرآن در راهبرد و ملاحظات دفاعی و شیوه جنگ و اداره آن نقش اساسی دارد، ترجمه متون شباهت زیادی به ترجمه قرآن پیدا می‌کند. با عنایت به اینکه کلام امام (ره) در هر زمینه‌ای ملهم از قرآن و سنت معصومین (ع) بوده و نزدیک‌ترین کلام و پیام بشر عصر حاضر به قرآن و حدیث می‌باشد، لذا نیاز است نظر استاد خرمشاهی در خصوص ترجمه قرآن کریم ذکر گردد:

از نظر استاد خرمشاهی، مترجم قرآن بایستی پس از احراز شرایط ایمانی و معنوی و قلبی، شرایط علمی و عملی چندگانه‌ای را دارا باشد. سیوطی، قرآن پژوه معروف و صاحب دائره‌المعارف اتقان در علوم قرآنی برای مفسر قرآن ۱۵ شرط برشمرده است که با توجه با اینکه هر مترجمی مفسر و هر مفسری مترجم است، لذا این شرایط قابل تسری و اطلاق به مترجمان نیز می‌باشد (به نظر محقق، این دریافت از ترجمه برای ترجمه همه متون قابل تسری می‌باشد و با توجه به اینکه بسیاری از راهبردها، رهنمودها، توصیه‌ها و دستورات حضرت امام (ره) ملهم از قرآن و آیات شریفه آن می‌باشد، استناد به اصول دریافتی استاد خرمشاهی می‌تواند در این مسیر

مترجم را یاری نماید) و پس از این شروط، مواردی را نیز استاد خرمشاهی به آن اضافه کرده‌اند. به نظر وی، مترجم بایستی به این دانش‌ها انس و احاطه داشته باشد: (۱) لغت (۲) نحو (۳) تصریف/صرف (۴) اشتقاق (۵، ۶، ۷) معانی، بیان و بدیع [علوم بلاغی] (۸) علم قرائت (۹) علم اصول دین [علم کلام و عقاید] (۱۰) علم و اصول فقه (۱۱) اسباب‌النزول و قصص (۱۲) ناسخ و منسوخ (۱۳) فقه (۱۴) احادیث (۱۵) علم موهبت (۱۶) عربیت و ادبیت (۱۷) انس با قرآن (۱۸) علم تفسیر (۱۹) فارسی‌دانی و فارسی‌نویسی برای مترجم فارسی (و طبعاً انگلیسی‌دانی و انگلیسی‌نویسی در سطح عالی برای مترجم انگلیسی قرآن و نظایر آن). (۲۰) مترجم قرآن به فارسی، و نیز هر زبان دیگری باید در صناعات ترجمه مهارت داشته باشد. مترجم قرآن باید مترجم حرفه‌ای باشد و ترجمه قرآن اولین کارش نباشد. (خرمشاهی ۱۳۷۶: ۶۲۶ و ۶۲۷)

۵. بحث دیگر در ترجمه این نوع متون، تأثیر مسائل اعتقادی در ترجمه است. اصول اعتقادی مترجم، چه مخالف آن، چه موافق، چه بیگانه با دید نقادی یا طرفدارانه، در انتخاب لغات و درک مترجم از مفاهیم مؤثر می‌باشد.

۶. چنانچه مترجم خود رزمنده بوده (به عنوان رزمنده عادی یا در سطوح فرماندهی) و یا به طور مستقیم مورد خطاب حضرت امام (ره) در خصوص وظایف دفاع مقدس بوده باشد، به دلیل درک عملی از شرایط محیطی و وضعیت و یا شأن نزول بیانات و مکاتبات، دریافتی متفاوت از مفاهیم نسبت به مترجمینی دارد که در جنگ نبوده‌اند. لذا ترجمه‌ای که منتقل‌کننده همه دریافت‌ها و الهامات رزمندگان به بیگانه باشد، به طور کامل تحقق نخواهد یافت.

۷. مورد دیگری که کار ترجمه را مشکل می‌نماید، وجود تحلیل‌های مختلفی است که از ادبیات دفاع مقدس و ادبیات حضرت امام (ره) به عمل آمده است. هرچه از حادثه تاریخی دفاع مقدس دور شویم، افزایش این تحلیل‌ها را شاهد خواهیم بود و مترجم نمی‌تواند فارغ از این تحلیل‌ها کار خود را انجام دهد، چه گاه برای دریافت مفاهیمی از لغات و اصطلاحات مورد نظر به ناچار بایستی به تحلیل‌ها مراجعه کند.

۸. مشکل دیگری که در حین کار به شدت جلوه‌گر می‌گردد، در تقسیم کلی ادبیات و در بطن کار است و آن مجزا شدن ادبیات نظامی از ادبیات دفاعی است که می‌توان آن را در دو حیطه تاکتیک و راهبرد و یا در دو سطح عملی و نظری تقسیم نمود که البته این تقسیم‌بندی و تفکیک در حین ترجمه و برای مترجم غیرنظامی بسیار دشوار می‌باشد.

۹. نکته مهم دیگری که کار ترجمه این آثار، به ویژه بیانات امام خمینی (ره) را مشکل می‌کند، این است که امام (ره) به دلیل خصائص شخصی که حاصل از تقوا، صداقت، جهاد و خلوصشان بود، در رابطه با مردم عادی به جای اینکه معنا و مفهوم کلام و لغت را منتقل کند، روح و هستی و جان کلام و خواسته خود را منتقل می‌کرد؛ حتی اگر مخاطبین لغات را در نمی‌یافتند، اما منظور امام (ره) را درک می‌کردند. مثلاً اگر معنای کلمه «مع‌الأسف» را نمی‌دانستند، ولی در لحن، سیما، حرکت و سکون، شدت و ضعف صدا و نگاه امام (ره)، مفهوم «تأسف» را درمی‌یافتند. ولی ایشان وقتی با فضلا، علما و اهل عرفان سخن می‌گفتند، تلاش داشتند تا مفاهیم عمیق و غیرقابل حس معنوی و عرفانی را در قالب لغات بگنجانند تا برای آنان قابل دسترس باشد. البته در مجموع، او کلامی الهی و منبعث از قرآن و حدیث داشت، حتی در امور خشنی چون جنگ، کلام او سرشار از معنویت بود و به همین دلیل هرکس فراخور ظرف استعداد علمی و قلبی خود از دریای عرفان، فقه، سیاست، جهاد و دفاع حضرت امام (ره) برداشت مناسب را می‌کرد. حال ترجمه‌ای که گویای همه اینها باشد، اگر ناممکن نباشد، بسیار سخت است.

۱۰. مورد دیگر در خصوص ادبیات فرماندهی حضرت امام (ره) است که چون فرماندهی امام خمینی (ره) در صدور دستورات نظامی، مانند «حصر آبادان باید شکسته شود.» و یا «خواب راحت را از چشم صدام بگیرید.» معمول می‌گردد، لذا مترجم بایستی شناخت کلی از این مفاهیم داشته و یا توانایی بهره‌گیری از دانش متخصصین در این زمینه را دارا باشد.

نتیجه‌گیری

پس از مشخص شدن مشکلات و موانع ترجمه، سعی بر این بوده تا راه‌حلهایی برای این مشکلات ارائه گردد.

۱. داود امیریان درباره نوع آثار حوزه دفاع مقدس که قابلیت ترجمه به زبان‌های دیگر را دارند می‌گوید: «همه آثاری که بر روابط انسانی تأکید دارند، می‌توانند به زبان‌های دیگر ترجمه شوند [...] جنگ ما «دفاع» بود و به یقین، چینی‌ها، فرانسوی‌ها، کره‌ای‌ها و دیگر کشورهایی که چنین تجربه‌ای داشته‌اند، می‌توانند مخاطب آثارمان باشند، به شرطی که ترجمه‌ای قوی در اختیارشان قرار گیرد.» (امیریان ۱۳۹۳)

۲. قبل از ترجمه آثار، باید نقش رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران را در معرفی کردن فرهنگ ایثار، مقاومت، وطن‌دوستی، مهر و محبت و عشق به همونوع در مناسبت‌های مختلف در

کشور مقصد جدی گرفت و لذا طبیعتاً باید رایزن فرهنگی از توان و شایستگی لازم برای انتقال فرهنگ اصیل اسلامی، بویژه از طریق ترجمه آثار به زبان کشور مقصد را دارا باشد. طبق نظر خسروی، مهم‌ترین اقدام در ترجمه کتب دفاع مقدس، [عمل عالمانه] رایزنی فرهنگ ایران در خارج از کشور است. (Khosravi, 2014)

۳. فرهنگ شهادت که در آثار ادبی دفاع مقدس ما ریشه‌دار است، از دید یک مخاطب اروپایی قابل پذیرش نیست و بایست این فرهنگ غنی با بهترین شیوه و معرفی کتب تألیف‌شده با مضمون ایثار و شهادت توسعه یابد. لذا ناشرین ایرانی باید به فکر تولید آثاری باشند که برای مخاطبین خارجی قابل درک و فهم باشد، مانند آثاری که واژه «ایثار» را با زبانی آشنا برای مخاطبین بازگو نماید، زیرا این واژه برای مخاطبین سراسر دنیا واژه‌ای آشنا و ملموس است. البته عجله کردن در راه ترجمه ادبیات دفاع مقدس به زبان‌های خارجی، باعث لطمه جدی به این حوزه خواهد شد. به نظر خسروی در ترجمه آثار دفاع مقدس دو نکته مهم است: (۱) انتخاب کتاب مناسب در حوزه دفاع مقدس (۲) انتخاب مترجم متخصص در این حوزه. مترجم این کتب باید با فرهنگ دفاع مقدس آشنا باشد و به اصطلاحات جبهه و جنگ اشراف کامل داشته باشد تا بتواند معادل مناسب را در زبان مقصد انتخاب نماید. مترجم اینگونه آثار بایست با فضای اجتماعی مبدأ و مقصد بیگانه نباشد. (Ibid)

۴. به نظر کامران پارسی‌نژاد مسئله ترجمه ادبیات داستانی از فارسی به زبان‌های خارجی همواره با مشکلات عدیده‌ای روبه‌رو بوده است و هنوز راهکارهای عملی برای ترجمه انبوه داستان‌های ایرانی به زبان‌های دیگر به دست نیامده است. در چنین شرایطی باید در دو محور موازی فعالیت کرد: یکی قوام بخشیدن به ادبیات داستانی، خاصه ادبیات دفاع مقدس؛ دوم سعی در راه‌اندازی شبکه ترجمه به منظور معرفی ادبیات داستانی به جهان. (Parsinejad, 2014) پس از ذکر نظرات نویسندگان و مترجمین حوزه دفاع مقدس در خصوص راه‌کارهای رفع مشکلات ترجمه، پژوهشگر به نتایجی در این زمینه دست یافته است.

۵. برای ترجمه آثار فرهنگی و حماسی دفاع مقدس باید متأثر از نظریه کارکردگرایی بود و با رویکرد نظری هولمز عمل کرد، یعنی باید به نقش ارتباطی زبان، محیط ارتباطی و بافت اجتماعی که متن اصلی در آن شکل می‌گیرد، توجه شود. علاوه بر کارکرد عام زبان و متن مبدأ در فرهنگ و زبان مبدأ، بایستی کارکرد متن ترجمه‌شده در فرهنگ و زبان مقصد نیز مورد توجه قرار گیرد. در واقع، در ترجمه ادبیات دفاع مقدس، از نظریه هدفمندی تبعیت می‌گردد.

۶. در ترجمه متون علمی و متون ادبیات نظامی، دفاعی و ادبیات راهبردی دفاع مقدس و حضرت امام (ره) از شیوه ترجمه هدفمند یا به عبارتی ترجمه ارتباطی نهضت بغداد بهره می‌گیریم.

۷. در مواردی که مبانی ریز و مصطلح تاکتیکی و عناوین شناخته‌شده کلاسیک می‌باشد و هر کلمه بار معنایی خاص خود را دارد، از روش اصالت متن مبدأ (لفظ‌گرا) بهره می‌گیریم.

۸. باید دقت شود در ترجمه عبارات و اصطلاحات و لغات عربی در این ادبیات، به ویژه در ادبیات امام خمینی (ره)، آنجا که این موارد مربوط به قرآن، نهج‌البلاغه و... است، از بهترین ترجمه‌های موجود این کتب بهره گرفت، مانند ترجمه عبارت «والشفع والوتر»؛ اما در دیگر عبارات عربی مصطلح در زبان فارسی، آن‌طور که عرف فارسی‌زبانان معنای آن را درمی‌یابد، ترجمه نماییم، مانند ترجمه «تالی‌تلو»^۱.

۹. در ترجمه ادبیات امام خمینی (ره) و دفاع مقدس، از «روش اقتضائی» (روش ابداعی پژوهشگر) که مخلوطی از دو شیوه زیر می‌باشد بهره می‌گیریم: (۱) ترجمه هدفمند یا شیوه اصل ترجمه نهضت بغداد (ارتباطی) (۲) ترجمه لفظ‌گرا.

۱۰. با توجه به «ترجمه بر اساس فرهنگ‌های مشابه» که ذکر آن رفت، ضروری است اولویت ترجمه به آن قسمت از ادبیات دفاع مقدس و ادبیات دفاعی حضرت امام (ره) اختصاص یابد که در آن تشابه فرهنگی بیشتری با آلمانی‌زبانان وجود داشته باشد.

امید است با توجه به بیان مشکلات و موانع ترجمه آثار دفاع مقدس به زبان آلمانی و رهیافت به تعدادی راه‌کار که به نظر پژوهشگر اجرایی و عملیاتی می‌نماید، مترجمین و متخصصین و فرماندهان نظامی، با همراهی فرماندهان و پیشکسوتان دوران دفاع مقدس، قادر باشند سیره مدیریت و فرماندهی اسلامی را برای بیگانگان تبیین و ارائه نمایند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱ به معنای نزدیک‌ترین، شبیه‌ترین

منابع

- حیدرپور، امیرداوود (۱۳۹۰)، *بررسی نظریه اسکوپوس (هدفمندی) در نهضت ترجمه بغداد*، در: فصلنامه مطالعات زبان و ترجمه (دانشکده ادبیات و علوم انسانی)، علمی - پژوهشی، شماره چهارم.
- خرمشاهی بهاءالدین (۱۳۷۶) ترجمه، توضیحات و واژه‌نامه قرآن کریم، چاپ سوم، تهران، انتشارات نیلوفر و جامی.
- نیومارک، پیتر (۲۰۰۷)، *دوره آموزش فنون ترجمه ویژه مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد*، منصور فهیم، سعید سبزیان مرادآبادی. (۱۳۷۲)، تهران، رهنما.
-] Besch, Werner (1998), *Sprachgeschichte: ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. Berlin, New York. de Gruyter.
-] Stolze, Radegundis (2008), *Übersetzungstheorien. Eine Einführung*. 5. Auflage überarbeitet. Tübingen. Gunter Narr Verlag.
-] Panasiuk, Igor (2005), *Kulturelle Aspekte der Übersetzung: Anwendung des ethnopsycholinguistischen Lakunen-Modells auf die Analyse und Übersetzung literarischer Texte*. Münster. Lit Verlag.
-] ___ (1393) <http://www.sajed.ir>
-] Carola, Roberto, (2007) <http://www.uni-heidelberg.de/>
-] Khosravi, Zahra (2014), *rahbordha-i dar tarjome kotob-e defa-e moghadas*, <http://www.navideshahed.com>
-] Parsinejad, Kamran (2014), *Dastan-e defa-e moghaddas, tarjomeh va masayeb-e pish-e ru*, <http://qudsonline.ir>